

Justyna PRZEŹDZIECKA¹

Pod merytoryczną opieką mgr. Mariusza Falkowskiego

BEZPIECZEŃSTWO WEDŁUG POGLĄDÓW GŁÓWNYCH NURTÓW NAUKOWYCH W STOSUNKACH MIĘDZYNARODOWYCH

Abstract: *Stosunki międzynarodowe to nauka zajmująca się badaniem relacji pomiędzy podmiotami na arenie międzynarodowej. Jeśli skupimy się na relacji aktorów na scenie międzynarodowej to możemy mówić o wielu interakcjach, jakie następują pomiędzy państwami. Jedną z bardziej interesujących współzależności jest zagadnienie poczucia bezpieczeństwa. Szeroko pojmowane bezpieczeństwo to nie tylko stan braku zagrożenia, ale również proces, ulegający ciągłym przeobrażeniom. W teorii stosunków międzynarodowych wyróżniamy wiele nurtów, definiujących we właściwy dla siebie sposób pojęcie bezpieczeństwa. W niniejszym artykule termin bezpieczeństwo został przedstawiony w kontekście następujących nurtów naukowych: realizm, liberalizm, neorealizm, neoliberalizm oraz konstruktywizm. Wymienione nurty realistyczne zwracają uwagę na interes narodowy, suwerenność i strategię militarną państwa. Nieco inne spojrzenie przejawia się w liberalizmie, który silnie zaznacza istotę relacji: państwo – społeczeństwo, gdzie szczególną uwagę zwraca się na politykę wewnętrzną kraju i harmonizację interesów między państwami. Formą odnowy realizmu jest neorealizm, często nazywany realizmem strukturalnym. Zakłada on używanie siły w anarchicznym systemie międzynarodowym. Natomiast neoliberalizm przejawia istotę wzrostu roli organizacji międzynarodowych. Wreszcie konstruktywizm, który powstał w odpowiedzi na założenia neorealizmu i neoliberalizmu. Według koncepcji konstruktywizmu bezpieczeństwo jest konstrukcją społeczną, czyli wynikiem narracji i działania państwa.*

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, realizm, liberalizm, neorealizm, neoliberalizm, konstruktywizm

WSTĘP

Współcześnie, dyscyplina stosunków międzynarodowych, oprócz stosunków politycznych pomiędzy państwami, zajmują się także wieloma różnymi aspektami, wśród których można wymienić: współzależności gospodarcze, prawa człowieka, problemy dyskryminacji płci, korporacje oraz organizacje międzynarodowe, ochronę środowiska czy rozwój państw. Obejmuje również zagadnienia popularnego w dobie XXI wieku, terroryzmu². Wśród tych determinantów niezwykle ważnym pojęciem jest bezpieczeństwo. To zjawisko, obejmujące kilka dyscyplin i specjalności naukowych³. Współczesne definiowanie bezpieczeństwa zakłada jego wielokryterialny zakres pojęciowy, daleko wykraczający poza sferę militarną. Bezpieczeństwo może być rozpatrywane aż w trzech wymiarach, a mianowicie: podmiotowym (narodowy i międzynarodowy), przedmiotowym (warunki do utrzymania tożsamości i aktywności

¹ Justyna PRZEŹDZIECKA - Studentka II roku stacjonarnych studiów I stopnia kierunku Bezpieczeństwo Narodowe WSOWL oraz doktoranckich studiów w Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu.

² R. Jackson, G. Sorensen, *Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych. Teorie i kierunki badawcze*, Kraków 2006, s. 34.

³ W. Pokruszyński, *Teoretyczne aspekty bezpieczeństwa. Podręcznik akademicki*, Józefów 2010, s. 8.

oraz autonomii w środowisku międzynarodowym) i przyszłościowym. Nie mniej jednak bezpieczeństwo trzeba zawsze rozpatrywać w kontekście społecznym⁴.

W teorii stosunków międzynarodowych, poczynając od myśli klasycznej Tukidydesa, aż do czasów współczesnych pojawiło się wiele szkół definiujących to pojęcie, w różnych kontekstach i na różnych poziomach. W artykule przedstawiono opis wybranych nurtów w aspekcie poglądów naukowych ujętych i opisanych w teorii stosunków międzynarodowych.

1. POJĘCIE BEZPIECZEŃSTWA

Bezpieczeństwo to jeden z ważniejszych aspektów życia codziennego. Można powiedzieć, że problematyka tego pojęcia jest tak stara, jak historia ludzkich dziejów⁵. Począwszy od biblijnego raju, aż do XXI wieku mamy do czynienia z pytaniem, czym właściwie jest bezpieczeństwo? Według Słownika języka polskiego bezpieczeństwo to stan niezagrożenia, spokoju, pewności⁶. Dowodem na to jest piramida Masłowa, bowiem bezpieczeństwo jako jedna z podstawowych potrzeb człowieka, zajmuje w piramidzie miejsce u podstawy, zaraz po potrzebach fizjologicznych⁷. Ponadto, bezpieczeństwo to nie tylko stan powstały w wyniku braku zagrożenia, ale również dynamiczny proces podlegający ciągłym zmianom. Zatem definiując bezpieczeństwo należy odnieść się nie tylko do poziomu państwa, ale także społeczeństwa, a w szczególności jego najmniejszej jednostki, jaką jest człowiek. Z bezpieczeństwem mamy do czynienia w każdym aspekcie aktywności podmiotu, co przyczynia się do szerokiej jego typologii. Idąc śladem R. Zięby, w literaturze wyróżnia się podział bezpieczeństwa według następujących kryteriów:⁸

- podmiotowego: bezpieczeństwo narodowe oraz międzynarodowe;
- przedmiotowego: bezpieczeństwo polityczne, społeczne, wojskowe, ekologiczne, gospodarcze itd.;
- przestrzennego: bezpieczeństwo personalne, lokalne, subregionalne, regionalne, ponadregionalne i globalne;
- czasu: stan bezpieczeństwa i proces bezpieczeństwa;
- sposobu organizowania: wewnętrzne i zewnętrzne.

Powyższe aspekty rozpatrywane są w wielu teoriach stosunków międzynarodowych. Próba odnalezienia złotego środka powoduje, że każda z teorii, we właściwy dla siebie sposób, nakreśla istotne elementy ważne dla zachowania bezpieczeństwa.

2. SYSTEMATYKA TEORII STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH

W zakresie stosunków międzynarodowych funkcjonuje mnogość różnorodnych teorii, określających podstawowe zagadnienia bezpieczeństwa. Główne nurty naukowe powstawały przez wiele wieków, mając rozmaite tradycje, co przyczyniło się do wielokontekstowości ich klasyfikacji. Różnorodność szkół, opisujących stosunki międzynarodowe powoduje niejednorodne ich ujęcie w nauce. Wyróżnić możemy tu w szczególności kierunki takie, jak: pozytywizm, społeczny konstruktywizm

⁴ S. Koziej, *Wstęp do teorii i historii bezpieczeństwa*(skrypt internetowy), Warszawa/Ursynów 2010, s.20.

⁵ *Ibidem*, s.19.

⁶ *Słownik języka polskiego*, PWN wyd. IX, Warszawa 1994, t. 1, s. 147.

⁷ Oznacza to, że poczucie bezpieczeństwa jest niezbędne do sprawnego funkcjonowania człowieka i świata. Niemożność realizacji tej potrzeby wiąże się zakończeniem egzystencji.

⁸ R. Zięba, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego: koncepcje – struktury – funkcjonowanie*, Warszawa 1999, s. 30-32.

BEZPIECZEŃSTWO WEDŁUG POGLĄDÓW GŁÓWNYCH NURTÓW NAUKOWYCH W STOSUNKACH MIĘDZYNARODOWYCH

i postpozytywizm, co zostało przedstawione w tabeli nr 1. Wśród wielu klasyfikacji wyróżnić możemy także, tzw. teorie głównego nurtu⁹, w ramach których spotyka się najczęściej trójpodział obejmujący¹⁰:

- realizm (ważne jest tylko to, co wydarzyło się w rzeczywistości, a więc to, co jest realne),
- liberalizm (często określany mianem „pluralizmu”, który podkreśla wielość podmiotów stosunków międzynarodowych, występujących obok państwa, takich jak organizacje międzynarodowe, partie polityczne, korporacje przemysłowe itp.),
- globalizm (obok globalizmu pojawia się także strukturalizm, rewolucjonizm, socjalizm i marksizm), angielska szkoła stosunków międzynarodowych stosuje także termin „racjonalizm”, którego przedstawicielem był Martin Wight.

Teorie, tzw. głównego nurtu są teoriami pozytywistycznymi, ponieważ zakładają, że zdobycie wiedzy naukowej możliwe jest na podstawie opisu istniejących, obserwowalnych zjawisk. Teorie te cechuje w szczególności empiryzm¹¹, podział na fakty i wartości, wiara w jedność nauki oraz stosowanie jednej metodologii do wielu dziedzin. Poza powyższe założenia wykraczają teorie postpozytywistyczne, które odrzucają możliwość badania i wyjaśnienia zjawisk świata społecznego w sposób obiektywny. Skupiają się raczej na próbach zrozumienia procesów przez pryzmaty danych cech rzeczywistości¹².

Między tymi nurtami znajduje się społeczny konstruktywizm, który zajmuje się badaniem procesu powstawania tożsamości aktorów na scenie międzynarodowej. Między pozytywizmem, a postpozytywizmem znajduje się także angielska szkoła stosunków międzynarodowych, która akcentuje szczególne znaczenie norm prawa międzynarodowego¹³.

Tab.1. Główne kierunki w stosunkach międzynarodowych

<i>Pozytywizm</i>	<i>Społeczny konstruktywizm</i>	<i>Postpozytywizm</i>
Realizm Liberalizm Globalizm Teorie krytyczne Historyczna socjologia	Konstruktywizm Szkoła angielska Współczesne teorie integracji (niektóre nurty)	Teorie normatywne Postmodernizm Feminizm (niektóre nurty)

Źródło: opracowanie własne na podstawie na podstawie: *S. Smith i P. Owens, Alternative Approaches to International Theory, [w:] The Globalization of World Politics. J. Baylist, S. Smith (red.) Oxford – New York. Oxford university Press, s. 275*

⁹ Przyjęta klasyfikacja jest klasyfikacją umowną, ponieważ każda z grup kierunków może być różnie nazywana, jednakże w niniejszym artykule przyjmujemy podział na teorie realistyczne, liberalistyczne i globalistyczne.

¹⁰ J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, wyd. PWN, Warszawa 2008, s. 50.

¹¹ Empiryzm – zakłada, że podstawową rolę w poznaniu pełni doświadczenie.

¹² A. Polus, *Połączenie społecznego konstruktywizmu i teorii Governance'u w analizach relacji pomiędzy organizacjami społeczeństwa obywatelskiego i sferą biznesu.*, Kultura – Historia – Globalizacja 2009, nr 5, s. 98.

¹³ *Ibidem*, s. 54.

2.1. Bezpieczeństwo według szkoły realistycznej

Realizm to nurt, w którym ludzie postrzegani są jako lojalnie zobowiązani członkowie grupy. Nie ma tu mowy o odrębnych jednostkach w społeczeństwie. W centrum zainteresowania realistów leży przede wszystkim interes narodowy, potęga, suwerenność oraz strategia militarna. Na scenie polityki międzynarodowej znaczenie mają suwerenne państwa. Dąży się do uzyskania jak największej siły militarnej w porównaniu do innych państw, ponieważ zapewnia ona większe bezpieczeństwo dla silniejszego kraju¹⁴. Na podstawie obserwacji sceny międzynarodowej na przestrzeni wieków, realisci twierdzili, że państwa „stale przygotowują się do wojny, uczestniczą w wojnie lub leczą się po wojnie”¹⁵. Rząd jest jedynym wyrazicielem polityki państwa i może użyć siły wobec własnego społeczeństwa w prawnie uzasadnionych przypadkach. System międzynarodowy jest anarchiczny, brakuje jednego centrum decyzyjnego, bądź rządu światowego, regulującego stosunki między państwami oraz koordynującego współpracę międzynarodową. Anarchia ta powoduje konflikty w stosunkach międzynarodowych i wzajemną rywalizację, co przyczynia się do tego, że bezpieczne jest państwo, które polega samo na sobie (self-help¹⁶). Tradycja realizmu sięga czasów myślicieli klasycznych. Główni jego przedstawiciele to Tukidydes¹⁷, Niccolo Machiavelli¹⁸, Tomasz Hobbes¹⁹, Jan Jakub Rousseau²⁰. W tabeli nr 2. zostały przedstawione główne założenia każdej z realistycznych teorii.

Tab. 2. Główne założenia szkoły realistycznej

Nurt, poziom analizy	Przedstawiciel	Główne założenia
Realizm kompleksowy, poziom jednostki, państwa i systemu	Tukidydes	Na politykę międzynarodową wpływ mają przywódcy, charakter państwa i społeczeństwa oraz struktura systemu międzynarodowego. Wszystkie spory rozwiązuje wojna.
Realizm fundamentalistyczny, poziom natury ludzkiej i jednostki	Niccolo Machiavelli	Rola przywódców i natura ludzka wyjaśniają przyczyny zachowań na scenie międzynarodowej. Państwo jest dobrem najwyższym, zależy od indywidualnego władcy. Ludzie chcą należeć do silnej i poważnej społeczności politycznej. Racja stanu oznacza pierwszeństwo interesu państwa przed innymi celami, moralność jest w pełni podporządkowana polityce.
Realizm konstytucjonalistyczny	Jan Jakub Rousseau	Wojna jest patologią, a nie wynikiem oddziaływania natury. Sprawiedliwa umowa społeczna doprowadzi

¹⁴ *Ibidem*, s. 70.

¹⁵ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace.*, New York 1967.

Knopf, s. 36. [w]: Czuputowicz J., *Teorie stosunków...op. cit.*, s.58.

¹⁶ self help – państwa same odpowiedzialne są za zapewnienie sobie bezpieczeństwa.

¹⁷ Tukidydes – pochodził z Aten, twórca dzieła „Wojna peloponeska”. W czasie tej wojny był strategiem na wyspie Tazos. Jego dzieło „Wojna peloponeska” zostało porównane do zimnej wojny, z tym, że rolę otwartych i demokratycznych Aten zajęły USA, które w przeciwieństwie do Aten wyszły z wojny zwycięsko, a rolę konserwatywnej i oligarchicznej Sparty – Rosji.

¹⁸ Niccolo Machiavelli twórca poradnika sprawowania władzy – „Książę”, jedna z postaci włoskiego odrodzenia, twórca makiawelizmu, głoszącego, że najważniejszym celem w polityce jest racja państw.

¹⁹ Hobbes T. angielski filozof oraz autor dzieła „Lewiatan”, wydał tłumaczenie Tukidydesa. Twierdził, iż wspólna obawa ludu przed zagrożeniem łączy go i w ten sposób zapewnia większe bezpieczeństwo i jest podporządkowany suwerenowi.

²⁰ Rousseau – genewski pisarz, twórca teorii umowy społecznej prowadzi do progresu(rozwoj więzi, języka itp.) i regresu (uwidaczniają się różnice między bogatymi i biednymi).

BEZPIECZEŃSTWO WEDŁUG POGLĄDÓW GŁÓWNYCH NURTÓW NAUKOWYCH W STOSUNKACH MIĘDZYNARODOWYCH

– koncentruje się na społeczeństwie (poziom państwa)		do wczesnej przemiany państw i rewolucji demokratycznej, co jest jednak rozwiązaniem idealnym i obecnie tylko hipotetycznym. Demokratycznie podjęte decyzje uosabiają interes narodu.
Realizm strukturalny (poziom systemu międzynarodowego)	Tomas Hobbes	Obawa o życie popycha ludzi do współpracy i utworzenia państwa, które zagwarantuje im wolność i bezpieczeństwo. Państwa nie chcą zaakceptować utworzenia rządu światowego i pozbawić się suwerenności. Dążenie do zapewnienia sobie bezpieczeństwa przez jedno państwo prowadzi do spadku poczucia bezpieczeństwa innych państw.

Źródło: J. Czaputowicz, *op. cit.*, s. 60.

Współczesny realizm ukształtował się w latach 40 i 50 XX wieku w odpowiedzi na idealizm okresu międzywojennego²¹. Istnieje wiele klasyfikacji realizmu. Robert Jackson i Georg Sorensen wyróżniają: realizm klasyczny, neoklasyczny, strategiczny oraz neorealizm. Pomimo różnorodności klasyfikacji chciałabym skupić się na trzech następujących nurtach: realizm praktyczny, realizm klasyczny oraz realizm strukturalny, które przedstawione zostały w tabeli nr 3.

Tab. 3. Główne nurty współczesnego realizmu

Nurty	Przedstawiciele	Główne założenia
Realizm praktyczny	Max Weber, Edward Carr	Prawa rządzące stosunkami międzynarodowymi można wnioskować z historii. Istnieje podwójna moralność, jedna dla ludzi, druga dla państw. Przywódcy winni potrafić dostosować się do zmieniających się układów sił. Celem działania jest takie zastosowanie siły, aby przeciwnicy zrobili to, czego od nich się oczekuje. Przyczyną wojen jest ambicja przywódców.
Realizm klasyczny	Reinhold Niebuhr, Hans Morgenthau	Polityka międzynarodowa charakteryzuje się niekończącą się walką o potęgę, która ma swoje korzenie w naturze ludzkiej. Motorem działania ludzi i państw jest dążenie do posiadania jak największej władzy. Moralność jest produktem siły, która jest konieczna dla wprowadzenia prawa i sprawiedliwości
Realizm strukturalny	Kenneth Waltz	Konflikty powstają, mimo że aktorzy mają pokojowe intencje względem siebie. Przyczyną konfliktu jest struktura systemu międzynarodowego, anarchia wywołuje poczucie zagrożenia. Bezpieczeństwo można zapewnić przez równowagę sił lub zdobycie przewagi nad innymi

Źródło: J. Czaputowicz, *op. cit.*, s. 73.

2.2. Pojmowanie bezpieczeństwa w liberalizmie

Liberalizm koncentruje się przede wszystkim na relacjach państwo - społeczeństwo. W odróżnieniu od teorii realistycznych, jednostka ma zapewnioną własność prywatną oraz szeroki zakres indywidualnych praw. Centralne miejsce zajmuje

²¹ J. Czaputowicz, *op. cit.*, s. 71.

polityka wewnętrzna. Ważna jest harmonizacja interesów między państwami²². W świecie liberalnym zasady są przestrzegane, a jeżeli państwo je łamie w stosunkach z innymi państwami, zobowiązane jest ponieść konsekwencje tego naruszenia. Tradycji liberalnych koncepcji należy szukać w idealistycznej myśli europejskiej, koncentrującej się początkowo na integracji społeczności chrześcijańskiej przeciwko zagrożeniom zewnętrznym i utworzeniu jakiejś formy organizacji międzynarodowej czy rządu światowego²³.

Liberalizm uznaje również istnienie anarchii na scenie międzynarodowej, pojmowanej jako brak instytucji regulującej stosunki między innymi państwami. Jednakże anarchia ta nie musi prowadzić do konfliktów i wojen. Co niezwykle istotne, liberalizm jest postępowy, tzn. stosunki międzynarodowe ewoluują w kierunku większej moralności, tworzenia warunków dla wolności, dobrobytu, pomyślności i sprawiedliwości, czyli innymi słowy świat powinien zmierzać ku lepszemu²⁴.

Zróżnicowanie liberalizmu powoduje niejednoznaczność jego klasyfikację. Doyle wyróżnia trzy poziomy liberalizmu: natury ludzkiej – liberalizm instytucjonalny (Locke, Bentham), państwa – pacyfizm handlowy (Adam Smith, Joseph Schumpeter) oraz systemu międzynarodowego – internacjonalizm (Kant). W tabeli nr 4 przedstawiono główne założenia liberalizmu.

W liberalizmie funkcjonuje, tzw. teoria bezpieczeństwa zbiorowego. System bezpieczeństwa zbiorowego może ograniczyć negatywny wpływ anarchii międzynarodowej. Skuteczność tego systemu jest zachowana przy następujących warunkach²⁵:

1. System bezpieczeństwa zbiorowego zobowiązuje jego uczestników do przeciwstawienia się atakowi na któregokolwiek z członków systemu, zakłada połączenie sił w celu osiągnięcia przewagi zbrojnej, co zniechęca potencjalnego agresora.
2. Koszta, które są liczone w kategoriach politycznych, ekonomicznych, reputacji i wzrostu zagrożenia, muszą być na tyle wysokie, aby przewyższyć ewentualne korzyści.
3. Państwa winny wyznawać te same wartości, dotyczące wzajemnego bezpieczeństwa, godzić interes własny z wymogiem międzynarodowej stabilności, a nawet czasami podporządkować swój bezpośredni interes narodowy wymaganiom systemu bezpieczeństwa zbiorowego.

Tab.4. Główne nurty i ich założenia

Nurt, poziom analizy	Przedstawiciel	Główne założenia
Liberalizm kompleksowy (republikański) poziom natury ludzkiej, państwa i systemu	Immanuel Kant	Wprowadzenie regulacji ograniczających swobodę działania państw umożliwi przewyższenie stanu natury i ustanowienie trwałego pokoju, któremu sprzyja rozwój demokracji, kontaktów przez granicę, handlu, utworzenie pokojowej federacji państw oraz wprowadzenie prawa kosmopolitycznego.
Liberalizm instytucjonalny poziom natury	John Locke	Państwo powinno stać na straży praw i interesów jednostek. Obywatele mają prawo do oporu i nieposłuszeństwa, w tym do obalenia władzy,

²² *Ibidem*, s. 104.

²³ *Ibidem*, s. 105.

²⁴ J. Gray, *Liberalism*, Mineapolis 1986, University of Minesota Press. s. X [w]: Czaputowicz J., *Teorie...*, *op. cit.*, s.104.

²⁵ J. Czaputowicz, *op. cit.* s. 137.

BEZPIECZEŃSTWO WEDŁUG POGLĄDÓW GŁÓWNYCH NURTÓW NAUKOWYCH W STOSUNKACH MIĘDZYNARODOWYCH

ludzkiej i jednostki		jeżeli ogranicza ona ich naturalne prawa. W stosunkach międzynarodowych państwa kierują się egoistycznymi interesami lecz przestrzegają prawa międzynarodowego
Liberalizm ekonomiczny, poziom państwa	Adam Smith	Wolny handel umacnia racjonalny podział pracy i przyczynia się do postępu. Gospodarką rządzi niewidzialna ręka rynku, państwa nie powinny w nią ingerować, a jedynie chronić społeczeństwa przed agresją oraz utrzymywać instytucje dobra wspólnego. Główną przyczyną pokoju są współzależności
Idealizm poziomu międzynarodowego	Woodrow Wilson	Przyczyna wojen jest niedemokratyczna natura polityki międzynarodowej i systemu równowagi sił. Pokój zapewni jawność traktatów, zniesienie barier gospodarczych, redukcja zbrojeń, rozwiązanie sporów kolonialnych i prawo narodów do samostanowienia. Powszechna organizacja międzynarodowa winna gwarantować nienaruszalność terytorialną i suwerenność wszystkich państw.

Źródło: J. Czaputowicz, op.cit., s. 107.

Źródła teorii liberalnej odnaleźć można również w idealizmie wilsonowskim. Ważnym momentem w historii stosunków międzynarodowych był kongres 1918 roku na którym, prezydent Woodrow Willson wygłosił 14 - punktowy program, wzywający do odrzucenia tajnej dyplomacji - umowy muszą być poddawane publicznej ocenie. Idealizm Willsona polegał na przekonaniu, że dzięki racjonalnej i inteligentnie pomyślanej organizacji międzynarodowej można położyć kres wojnom, osiągnąć bardziej lub mniej trwałe pokój. Dzięki tym założeniom na paryskiej konferencji pokojowej w 1919 roku powołano Ligę Narodów.

2.3. Neoliberalne definiowanie bezpieczeństwa

Neoliberalizm obejmuje dwa nurty: liberalny instytucjonalizm, który w środowisku akademickim koncentruje się na przeszkodach jakie stawia anarchia, poszukuje rozwiązań instytucjonalnych, mających na celu zachęcenia państw do współpracy i wywiązywania się przez państwa z zobowiązań oraz liberalizm ekonomiczny, który w środowisku politycznym skupia się na funkcjonowaniu rynku oraz wolnego handlu. Nieco inną klasyfikację spotkamy u Jacksona R. i Sorensena G., którzy wyróżnili 4 nurty neoliberalizmu²⁶:

- liberalizm socjologiczny (wzrost przedsięwzięć transgranicznych, wspólne wartości);
- współzależności (oprócz stosunków politycznych między rządami istnieje wiele typów innych związków pomiędzy społeczeństwami, powiązania handlowe stymulują współpracę);
- instytucjonalizm (powstają instytucje międzynarodowe przy wysokim stopniu współzależności celem rozwiązania wspólnych problemów);
- liberalizm republikański (demokracje liberalne ugruntowują pokój, ponieważ nie prowadzi ze sobą wojen).

Neoliberalowie podzielają dawne idee liberalizmu o możliwości postępu i zmiany, odrzucają jednak jego idealizm. Dążą do wykorzystania siły realizmu, unikając zarazem

²⁶ Jackson R., Sorensen G., *Wprowadzenie do teorii...*, op. cit. s. 132.

jego słabości. Wykraczają poza założenia realizmu głównie poprzez następujące zmiany:²⁷

- pojęcie państwa jako głównego aktora polityki światowej powinno zostać rozszerzone o podmioty pozarządowe, takie jak organizacje międzynarodowe;
- założenie racjonalności aktorów powinno uwzględniać sytuację niepełnej informacji, ograniczenia możliwości kalkulacyjnych i zmiany preferencji;
- założenie, że celem działania państw jest maksymalizacja siły i wpływów na inne państwa powinno uwzględniać, że w różnych systemowych uwarunkowaniach może nastąpić to w różnych formach.

Z perspektywy neoliberalistów bezpieczeństwo nie jest najważniejsze w hierarchii problemów stosunków międzynarodowych, bardziej istotny jest dobrobyt obywateli. Na pierwszy plan wysuwają się kwestie społeczne i ekonomiczne, a nie polityka używania siły militarnej. Występuje tu ścisła współzależność między podmiotami międzynarodowymi. Stopień zależności jest jednak związany z posiadaną siłą, która ma ogromny wpływ na osiąganie pożądanego celu. Głównym instrumentem polityki państw jest manipulacja współzależnością²⁸. Z drugiej strony, ścisła kooperacja powoduje „dylemat więźnia”²⁹, co ma duży wpływ na politykę gospodarczą, społeczeństwo, a także na bezpieczeństwo.

2.4. Bezpieczeństwo w świetle neorealizmu

Neorealizm określany jest często realizmem strukturalnym, aczkolwiek odcina się od realizmu pod względem nieprzejawiania zainteresowania względami moralnymi w polityce zagranicznej. Głównym jego przedstawicielem jest Kenneth Waltz³⁰. Teorie neorealistyczne pochodzą z okresu sprzed końca zimnej wojny i jednym z ich głównych założeń jest rozwiązywanie problemów w sposób jednostronny z wykorzystaniem czynnika siły. System międzynarodowy jest anarchiczny, a bezpieczeństwo państwa jest względne i zależy od tego, jaką państwo jest potęgą. Neorealiści twierdzili, że siła to coś więcej niż tylko suma zasobów militarnych, używanych w celu kontroli i przymusu względem innych państw. Tutaj siła postrzegana jest jako połączone zdolności (capabilities) państwa i przez to państwo zajmuje odpowiednie miejsce w hierarchii międzynarodowej, kształtującej jego zachowanie³¹. A zatem zachowania państw warunkowane są czynnikami zewnętrznymi. Neorealiści odrzucają istnienie jakiegokolwiek współpracy między państwami. Państwa zmotywowane własnymi interesami współzawodniczą i nie ma tu żadnej kooperacji³².

Skupiając się na studiach nad bezpieczeństwem możemy wyróżnić dwie wersje neorealizmu: realizm ofensywny i defensywny, które mogą być postrzegane jako bardziej praktyczne od wersji Waltza. Co prawda neorealiści ofensywni akceptują dużą część koncepcji tradycyjnego realizmu, na przykład, wg. Johna Mearsheimer’a dla bezpieczeństwa państwa siła względna jest ważniejsza niż siła absolutna. Strategia bezpieczeństwa powinna osłabiać potencjalnych wrogów oraz podwyższać własną siłę

²⁷ *Ibidem*, s.215 – 217.

²⁸ *Ibidem*, s. 215-218.

²⁹ Dylemat więźnia to niekooperacyjna sytuacja, gdyż strategia konfliktu przewyższa strategię pokojową.

³⁰ Waltz – przedstawiciel amerykańskiego realizmu i twórca strukturalizmu, Twórca jednej z ważniejszych prac w dziedzinie stosunków międzynarodowych: *Theory o International Politics*.

³¹ J. Baylis, S. Smith, *Globalizacja polityki światowej. Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych*, Kraków 2008, s.254.

³² R. Jackson, G. Sorensen, *op. cit.*, s. 53.

BEZPIECZEŃSTWO WEDŁUG POGLĄDÓW GŁÓWNYCH NURTÓW NAUKOWYCH W STOSUNKACH MIĘDZYNARODOWYCH

ponad siłę innych państw. Anarchia jest ciągle wzmagana poprzez niemożność pogodzenia interesów państw, co przyczynia się do powstawania konfliktów³³.

Neorealiści defensywni zaznaczają, że przyjacielski bądź wrogi stosunek innych państw jest podstawą do budowania naszych relacji z nimi. Co istotne, odrzucają rozwiązanie konfliktu na drodze wojennej, gdyż koszty, jakie pociąga za sobą użycie sił zbrojnych w konflikcie są w znacznej mierze przeważające nad płynącymi z niej korzyściami. Z tego tytułu defensywni neorealiści są porównywani do neoliberalistów. Jakkolwiek nawiązanie do neoliberalnego argumentu, że lepszym rozwiązaniem od wojny jest powołanie instytucji bezpieczeństwa (np. sojuszy), które gwarantują wzajemne bezpieczeństwo podmiotom w nich uczestniczącym, większość neorealistów twierdzi, że konflikt jest z czasem nieunikniony. Przywódcy nie mogą być pewni, czy agresja innych państw ma na celu ekspansję, czy też ochronę własnego państwa, dlatego wzajemne interesy nie stanowią gwarancji bezpieczeństwa, ponieważ istnieje możliwość niewywiązywania się z tejże gwarancji³⁴. Tabela nr 5 ukazuje główne różnice w poglądach dwóch powyższych nurtów – neorealizmu i neoliberalizmu.

Tab. 5. Założenia neorealistów i neoliberalistów.

Wyszczególnienie	Neorealizm	Neoliberalizm
Podmiot stosunków międzynarodowych	Państwo	Państwo i instytucje
Charakter stosunków międzynarodowych	Anarchiczny (brak rządu światowego)	Kooperatywny. Współzależności
Charakter państwa	Unitarny	Pluralistyczny
Priorytety działania państwa	Siła, bezpieczeństwo	Wzrost gospodarczy, bezpieczeństwo socjalne
Sposób prowadzenia polityki	Polityka siły, poleganie na sobie	Współpraca samoograniczenie się
Stosunek do współpracy międzynarodowej	Pesymistyczny; zyski relatywne; gra o sumie zerowej	Optymistyczny; zyski absolutne. „Rosnący tort”
Znaczenie instytucji międzynarodowych	Marginalne; Arena dla interesów państw	Zasadnicze. Zmniejszenie kosztów współpracy, wpływają na zachowania państw

Źródło: J. Czaputowicz, System czy nieład? Bezpieczeństwo europejskie u progu XXI wieku. Wyd. PWN, Centrum Stosunków Międzynarodowych, 1998, s. 52.

2.5. Społeczna konstrukcja bezpieczeństwa - konstruktywizm

Konstruktywizm ukształtował się w latach osiemdziesiątych XX wieku, w odpowiedzi na założenia teoretyczne neorealizmu i neoliberalizmu. Zwolennicy tego poglądu, opierając się na konstruktywizmie społecznym, krytykowali pozytywistyczne podejście do stosunków międzynarodowych. Główni przedstawiciele konstruktywizmu to: Peter Katzenstein³⁵, Friedrich Kratochwil³⁶, Nicolas Onuf³⁷, Aleksander Wendt³⁸.

³³ J. Baylis, S. Smith, *op. cit.*, s. 256-257.

³⁴ *Ibidem*, s. 257-258.

³⁵ P. Katzenstein – w *The Culture of National Security* na nowo zdefiniował koncepcje ujmowane z perspektywy neorealizmu, między innymi modele sojuszy, działania militarne czy transformacje wielkich mocarstw. Wskazał, że normy i tożsamość w dużej mierze wpływają na interes państwa.

³⁶ F. Kratochwil – analizował normy i zasady w stosunkach międzynarodowych, dzieląc je na zasady regulacyjne i konstruktywne.

³⁷ N. Onuf – jeden z czołowych zwolenników konstruktywizmu.

Konstruktywizm zarzuca teoriom racjonalistycznym nieuwzględnienie wpływu idei i wiedzy na stosunki międzynarodowe, natomiast dzieli z nimi uznanie zasadniczych cech stosunków międzynarodowych takich jak anarchia. Konstruktywizm nabrał znaczenia w stosunkach międzynarodowych po debacie między pozytywistami i naukowymi realistami. Przyjmuje on od naukowego realizmu przekonanie o istnieniu nieobserwowalnych struktur generatywnych wtedy, gdy można zaobserwować ich rezultaty³⁹. Konstruktywiści uważają, że konflikt nie jest zderzeniem rozmaitych sił, czy bytów, ale raczej sporem, kontrowersją, nieporozumieniem. Konflikt to zawsze spór umysłów i zaangażowanie stron. Konstruktywiści twierdzą, że bezpieczeństwo jest konstrukcją społeczną, wynikiem narracji i działania państwa. Świat społeczny jest intersubiektywną sferą stworzoną przez ludzi i ma sens dla nich, którzy go stworzyli, dlatego też poczucie bezpieczeństwa jest odczuciem subiektywnym. Zagrożenia bezpieczeństwa, jak i obiekty, którym bezpieczeństwo ma być zagwarantowane są tworzone w procesie społecznym. Relacje pomiędzy odmiennymi sposobami rozumienia powyższych twierdzeń możemy zilustrować na przykładzie Polski. Z punktu widzenia konstruktywistów, obiekt bezpieczeństwa może być różnie zdefiniowany: Polska jako Państwo, Polska jako naród, Polska jako Europa⁴⁰.

PODSUMOWANIE

Analiza powyższych teorii pokazuje wielokontekstowość podejść do definiowania bezpieczeństwa, ukazaną w licznych klasyfikacjach głównych nurtów stosunków międzynarodowych. Każda z prób określenia danej teorii powstała na skutek zaistnienia konkretnego problemu w konkretnym czasie. Ponadto istnieje wyraźny związek pomiędzy pozycją danego państwa w systemie, a wyznawana teorią. Często teorie te wzajemnie się wykluczają. Rozwój teorii stosunków międzynarodowych łączy się ściśle z rozwojem nauk społecznych, zwłaszcza socjologii i filozofii nauki, czego wynikiem jest ścieranie się ze sobą teorii. Konfrontacje teorii miały miejsce podczas tzw. wielkich debat na temat stosunków międzynarodowych, przedstawiając je jako odrębną dyscyplinę naukową. W historii miało miejsce kilka debat, zawierających tematykę powyższych teorii. Realizm dotyczy egoistycznych założeń realizacji interesów państwa za pomocą polityki siły. Jednostkę społeczną charakteryzuje zło. Musi się ona podporządkować idei państwa⁴¹. Przeciwnością powyższych założeń jest koncepcja liberalistyczna, koncentrująca się przede wszystkim na jednostce i jej funkcji w państwie i społeczeństwie. Normy prawne są tu ściśle respektowane i ich naruszenia grożą poważnymi sankcjami. W neoliberalizmie uwaga skupiona jest na społeczeństwie i jego dobru, a główne cele można osiągnąć poprzez manipulacje stosunkami gospodarczymi i ekonomicznymi⁴². Odmiennie założenia występują w neorealizmie, gdzie większe znaczenie ma polityka siły w osiągnięciu wyznaczonych celów. W debacie nurtów „neo-neo”, czy wewnątrzparadygmatycznej debacie pomiędzy realizmem a neorealizmem, głównym zainteresowaniem był wpływ struktury systemu międzynarodowego (neorealizm) oraz instytucji (neoliberalizm) na zachowanie państw. Skupiając się na

³⁸ A. Wendt – jeden z najbardziej znanych konstruktywistów w teorii stosunków międzynarodowych, twórcą artykułu „anarchia jest tym, co uczynią z niej państwa”, co oznacza, że każda zmiana w praktyce odzwierciedla się w polityce światowej. Wprowadził pojęcie podmiotu – struktury oraz przedstawił jak to wpływa na politykę międzynarodową [w]: Baylis J., Smith S., *Globalizacja polityki światowej. Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych*, Kraków 2008 s.316.

³⁹ J. Czaputowicz, *op. cit.*, s. 294.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 323.

⁴¹ *Ibidem*, s. 81-82.

⁴² *Ibidem*, s. 97.

BEZPIECZEŃSTWO WEDŁUG POGLĄDÓW GŁÓWNYCH NURTÓW NAUKOWYCH W STOSUNKACH MIĘDZYNARODOWYCH

pojęciu bezpieczeństwa, spotkamy się z krytyką i niedocenianiem istoty bezpieczeństwa w polityce państwa oraz gloryfikacją znaczenia instytucji⁴³. W odpowiedzi na założenia neoliberalizmu i neorealizmu powstał konstruktywizm, jako społeczna konstrukcja bezpieczeństwa. Nurt ten przyjmuje, że bezpieczeństwo ma sens dla ludzi, którzy je i jest realizowane w ramach potrzeb poczucia bezpieczeństwa społeczeństwa. Nie sposób sklasyfikować i przedstawić powyższych teorii w jednorodny sposób, nie mniej jednak powyższa charakterystyka przedstawia w wielkim skrócie istotne założenia każdego z wyżej wymienionych nurtów.

⁴³ *Ibidem*, s. 239-241.

BIBLIOGRAFIA

1. Baylis J., Smith S., *Globalizacja polityki światowej. Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego Kraków 2008.
2. Czaputowicz J., *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, PWN, Warszawa 2008.
3. Czaputowicz J., *System czy nieład? Bezpieczeństwo europejskie u progu XXI wieku*, PWN, Centrum Stosunków Międzynarodowych 1998.
4. Jackson R., Sorensen G. *Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych. Teorie i kierunki badawcze*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego 2006.
5. Koziej S., *Wstęp do teorii i historii bezpieczeństwa (skrypt internetowy)*, Warszawa/Ursynów 2010.
6. Pokruszyński W., *Teoretyczne aspekty bezpieczeństwa. Podręcznik akademicki*, Józefów 2010.
7. Polus A., *Połączenie społecznego konstrukttywizmu i teorii Governance'u w analizach relacji pomiędzy organizacjami społeczeństwa obywatelskiego i sferą biznesu*, Kultura – Historia – Globalizacja 2009; nr. 5.
8. Zięba R., *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego: koncepcje – struktury – funkcjonowanie*, Warszawa 1999.
9. *Słownik języka polskiego*, PWN wyd. IX, Warszawa 1994, t. 1.